

Hová peregett szét?

Nem könyvismertetés, csak tűnődés egy kötet ürügyén

Nemzedékek pedig nincsenek. A mondat utáni szerény pontot az olvasó tulajdonképpen — szemszöge, tapasztalata és tetszése szerint — helyettesítheti akár kérdő-, akár felkiáltójellel. Még inkább, ha a mondat mélyebbre bolygat: nemzedékek talán vannak — de van-e vajon *nemzedéki kérdés*? Avagy ez is egyszer s mindenkorra — megoldott?

Vannak hivatali tartású — és vannak vakmerőségükben tetszelgő válaszváltozatok. És aforisztikusra álcázott közhelyek. Például: *egy nemzedék még nem fiatal attól, hogy nem érzi öregnek magát*. Vagy: akinek kevés a múltja, annak sok a terve. Esetleg: ha kevés a veszítenivalód — mindent meg akarsz nyerni. És így tovább, míg csak fiatalokból és öregekből áll a világ. Van szavunk a vének diktatúrájára — és egy elmés, valamikor ifjú lázadó a fiatalok zsarnokságára ilyen szót is szerkesztett: *biokrácia*...

Az elfogadott alapválasz közismert. A vita bűvópataka azonban mégis, természetesen, titkos malmokat hajt.

Gálfalvi György tizenegy interjú tartalmazó, a Kriterionnál megjelent könyve (Gálfalvi György: *Marad a láz?* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1977) kitűnő kor- és életkordokumentum, szellemes kiindulópont a további együtt- és különgondolkodáshoz, még ha sóvárgást támasztó alapkérdése és a hajdani csoportszellem hová-tűntségére rákérdező fájdalma alaptalan is.

Vannak várvívók és várvédők, vannak kajak-kenusok és pékek. Az életkori közléség legfennebb egyik lehetséges szála az összefüzettségnek, de nélküle avagy ellenére éppoly erős lehet a kapocs. A hasonló állapot — lélekkben, a hatalmi rendben-helyzetben, a váron belülségben és váron kívülségben — erősebb kötőanyag az életkorinál; ez utóbbi azonban, körülményhasonlító erejével is, belejárt-szik a hasonló állapot megteremtésébe, s noha egy csoport nem attól tart össze, hogy tagjai *életkorban* közel állnak egymáshoz, de az életkorban közel állók helyzete a világban és így állapota, közérzete egybeesőbb lehet. (A „második Forrás-nemzedékben“ akad, aki születési bizonyítványa szerint aggabb az első Forrás-nemzedék nem egy tagjánál, és az első Forrás-nemzedékben, a Forrás első kiadványainak szerzői között akad nálam idősebb...) A boldog áttörésre szövetkezettek kötése, míg tart a harc, szinte biológiai erejű. És persze, jaj a könnyen győzőknek; ha a várkapu túl hirtelen nyílik meg a faltörő kossal kopogtatóknak, az ostromlók hasra esnek. És ki tudja, ki előtt. „*Mondd meg, miként viselkedsz a győzelem után, és kiviláglik, mennyit érsz, és érdemes volt-e győznöd. Mondd meg, mihez kezdesz a győzelem hetedik napján, hogyan sáfárkodsz a várral, a hatalommal, mit cselekszenek katonáid, és megmondom, elbuktál-e a diadalban. És mondd meg végül, ki- és lenézel-e a várfalakról az új ostromlókra, és mit gondolsz és mit cselekszel?*“

A „második Forrás-nemzedék“, belülről nézve, nem győzött könnyen. Az irodalmi irigyek szemében, azaz kívülről és sárga tekintettel nézve, nagyon is könnyen; az örök mellőzötteteket (és mikor nem érzi magát mellőzöttnek egy író — a Nobel-díj és a halál előtt?) zavarhatta a csoport körüli diadalmas forróság; divatba jöttek — dadoghatták a dicséző jelzőkre évtizedeken át szomjúhozók; ezek is szétugrottak — vigyoroghatták aztán kajánul.

Gálfalvi György egész irodalmunk számára létfontosságú kérdések tisztázásához adott a leírt szövegen túlmutató szerkesztettséű dokumentumot.

„Szétugrott“-e a „második Forrás-nemzedék“? (Az egyszerűség kedvéért hadd vállaljuk itt most a jelenség csupán egyik, azaz negatívnak tűnő oldalát, és annak hangsúlyozását is.) Csoportonként igen. Szétpergett.

De hová pergett szét?

A romániai magyar irodalomba. Nem a semmibe, nem légüres térbe; fölszívódott, új, színes erőként, egész irodalmunkba.

Honnan hát az egyébként (hitvallásban, közösségi tudatban) tulajdonképpen változatlan alapállású csoport tagjainak nosztalgája a hajdani fészek, a csoportélet

íránt — pontosabban: honnan e nosztalgia szinte tragikus hangneme? Miért sóvárogják vissza a várfalak alatti ostromtábor hideg éjszakáit, a vacogást és melegedést a tábornúzek mellett?

Talán azért is, mert irodalmi életünk, amelybe szétpereregtek a győztesek, oly ridegen-keveset nyújt egymásra-figyelésben, szigorúságban, számontartásban, szurkolásban, közös diadalvárásban, ünneplésben, etikus könyörtelenségben.

Szólhathott volna erről Gálfalvi György interjúlatzatú esszécollage-a bármilyen más rendezői elv alapján is. Szólhathott volna a kékszeműekről, az ötvenévesekről, az unitáriusokról, a váradiakról. Szólhathott volna azokról, akik 31 évvel ezelőtt ott álltak az *Utunk* első (kocka-)köveinek lerakásakor, tőrdelesekor. Jól tette azonban, hogy saját hajdani csapatát faggatta: nemcsak a belülről-ismerés élményére építhetett, hanem erősen arra, hogy szoros, de nem „adminisztratív” szálakkal összekapcsolt alkotói közösségben indult fiatalokról van szó, akik egyszerre voltak részesülők és alkotói annak az — irodalmi életünkben talán egyedül — élménynek, amelyet egy adott időszakban, épp általuk, a Gaál Gábor Irodalmi Kör jelentett; hiszen ma már világos, hogy a körnek semmi köze nem volt az önképzőkörösdihez, hanem fórum volt, és nemcsak irodalmi; edzőtábor volt és peripatetikus iskola, műhely és közéleti dobogó.

Persze, a csoport kialakulásában szerepet játszott az életkortól is megszártott helyzet és szemszög. Valójában azonban ez a csoport (amelynek nem volt esztétikai platformja) csupán újrafogalmazta — a maga szemszögéből és a maga számára — egész irodalmunk etikai, közéleti, világnézeti, nemzetiségi célkitűzéseit és örök sóvárgásait — azzal a különbséggel, hogy a tapasztalatból még alig szívárogtat be keserűségeit, a pusztá megfogalmazás pedig majd hogy föl nem ért magával a valósággal; azután meg azzal a hatalmas különbséggel, hogy ez volt az elmúlt évtizedek romániai magyar irodalmában az egyetlen, rövid ideig kis-közösségeként fennálló csoport (szatmári színház!), amely nem szenvedett visszhangtalanságtól, közömbösségtől, tehetetlenségtől. Mert egyébként: közéletiség, az irodalom tettértéke — közös vallásunkhoz tartozik. A nagy öregek ugyanazt vallják, vallották, mint a nagy fiatalok.

Mert — mi fogta össze Gálfalvi riportalanysait?

„Közös platformról indultunk, ugyanaz volt az elképzelésem az irodalom szerepéről, mint nekik... Olyan problémákat [akart ez a nemzedék] arccal föl-felé fordítani, melyeken rejtve voltak a vonások, és tisztességesen szembenézni azokkal a kérdésekkel, amelyek közt élünk... Éreztük magunk előtt a tért, s tudtuk, hogy ki kell töltenünk, ez tartott össze minket.” (Czegő Zoltán)

„Csodaszép volt az első [a *Megyei Tükörmél* eltöltött] év, akkor éltem először közösségben. Barátokra találtam, elv-társakra, tulajdonképpen ott lertünk egymásra a nemzedékemmel, ott éreztem meg, hogy tágítani lehet a világon, s úgy tűnt, minden ellenállást le tudunk küzdeni.” (Csiki László)

„Azok a péntek esték [a Gaál Gábor-köri esték] győztek meg, hogy az irodalom nemcsak a megismerés egyik formája, hanem tett is, méghozzá közösségi tett... A közhangulattal magyarázható hangsúlyozott társadalmi érdeklődés fűzte össze a nemzedék tagjait, az a meggyőződés, hogy az irodalomnak másképpen kell közéletinek lennie, mint az előző években.” (Eltető József)

„Szükségünk volt a boly melegére... Az volt az alapállásunk, hogy tisztességesen és felelősséggel bánjunk a tolla.” (Farkas Árpád)

„A nemzedéki tudatot nem tényleges lelki közösség táplálta, hanem a világ, és benne az irodalom dolgaihoz való azonos viszonyulásunk.” (Kenéz Ferenc)

„...egy kötöttségektől és előítéletektől mentes irodalmi közéleti megteremtéséhez akartunk hozzájárulni... E nemzedéknek jelentkezőkor bizonyíthatóan sajátja volt egy »szokatlanul« szókimondó hangvétel.” (Király László)

Mire szövetkezett ez a nemzedék? „Arra, hogy ne váljon jelentéktelenné... Nem alkotói iskolát képeztünk, a magatartás kötött össze.” (Kocsis István)

„Célunk és eszményünk az volt, hogy az irodalomban kibeszéljük nemzetiségi sorsunk közérzetét, és erőnk, hozzáértésünk szerint mozdítsunk valamit a világon.” (Magyari Lajos)

Van-e tehát mégis kamaszállapota meg felnőtt halmazállapota az írásnak és a léleknek, s vajon értékkülönbség van-e a kettő között, avagy csak másság? A kamasztláz: a világról alkotott első szintéziserzetünk; *akkor hisszük először, hogy főlháborodásunk erejével eligazodunk a világban*. A világ két féltekeje (az agy ikerszerkezetére emlékeztető két félteke!) a kamaszállapot szemszögéből: egyszerű szerkezet; az egyik fele a megértett és befogadott világ, a másik a meg nem értett (a meg nem érthető, az érthetetlen és egyúttal értetlen) világ, amely ellen felháborodunk. Lázongunk. És lázongás, lázadás nincs láz nélkül. Gálfalvi György

azt kutatja végül, könyvének címe szerint is, hogy *Marad a láz?* Felnőtt írók közös kamaszkor-sóvárgásán messze túlcikázik a hanyatló lázgörbe; gondolom, Gálfalvi Györgyöt az is foglalkoztatta, hogy *hová:* a lázból mégis föl, a józanságba, „teremtő józanságba“, avagy a magát bonyolultabban megmutató világ láttán a célvesztésbe, avagy (mert az irodalmi cselekvés nyomai oly sokára és nehezen észlelhetők, ha egyáltalán észlelhetők) a „kimutathatatlanság“ tétlenségébe konyul-e a lázgörbe?

Önmeghatározásunk először: viszonyító helymeghatározás, összevetés; sorsdöntő is lehet; hogy kihez, mihez, milyen mintához és milyen eredménnyel... Megnyugtató-e az összehasonlítás — s ha igen, miért? Azért-e, mert józan önismeretre épül, s tárgyilagosan rábólintunk helyzetünkre? Avagy azért, mert meghamisítjuk a mércét, meghamisítjuk önmagunkat? Minden szellemi mozdulásunk-törekvésünk mögött ott működhet ez a viszonyító mérlegelés: ha fönnbzd látjuk illő s méltó helyünket, s ha eszközmintákra is lelünk... S a mozgásirány első meghatározásának szakában, a kamaszkorban, jóformán az egész világot a kisközösség (például az iskolai osztályközösség) képviseli: ahhoz képest vagyunk alacsonyak és magasak, buták és okosak, félszegek és talpraesettek — nem pedig a világátlaghoz képest. Ebben a mikrovilágban, kísérleti parcellában növünk fel, ettől tanulunk módszereket és örömeket, mértéket és sikert. (Es ezért lehet rendkívüli szerepe az iskoláról iskolára vándorlásnak is: a vándorló megbizonyosodik arról, mi az, amit sorsából magában hordoz, s mi az, ami csak a közegé...) A tudatos kamasz nem elégszik meg a véletlen adta osztályközösséggel: terem magának másikat. Grundot a Pál utcában, bandát, baráti társaságot, kört; kitör az adottból, átpártol a maga választotta, esetleg maga teremtette csoportba. Miként a divatban, egyszerre érvényesül ebben a hasonulás és a kiválás törekvése; a farmeregnyeruha vágya és az „ilyen senkinek sincs“ tárgyak kívánása; a centripetális és a centrifugális erő. A legértékesebb kamasz a nem adott, hanem választott közösséggel magasabb mércét állít magának. És egyszerre jelentkezik a kollektív győzelem öröme és a személyiség önszokszorosító terjeszkedése; az egyéniség méltó seregbe vágyik, rajong csapata egyívású bajnokaiért, s csak közöttük tartja érdemesnek, hogy kiváljon. A szerelmes önzetlenségű beolvadás a közös énbz (a klubcsapatot mámorban éltető lelátók önfeledtsége, de még inkább a győző csapat tagjainak ujjongó férfibarátsága) — mélységes emberi szükséglet; akinek sorsából ez kimarad, önmagából veszít el pótolhatatlan feszültséget. S a választott csapat tagjai fölnéznek egymásra: mert csak annak a szemében akarunk valakik lenni, akiknek a tekintete fontos nekünk.

Bioritmuskiszámolással játszjuk manapság a fél világ. Tudósok állítják, hogy születésünktől az érzelmi, a fizikai, a szellemi erő három, időben meghatározott tartalmú szakaszban, szinuszgörbe-vonalban hullámszik bennünk — és e három szál váltakozó, fel-alá ingázó kereszteződése szabná meg képességeink (szakaszos) érvényesülését, hangulatainkat és egészségi állapotunkat; állítólag veszélyes aláörvénylés, ha mindhárom vonal hanyatlásban találkozik — s a képességek teljét adjuk, midőn valamennyi egyszerre csap fel. Nem tudom, így van-e. De társadalom és egyén mozgásirányának, sorsfonalának, „bioritmusának“ találkozása vagy szembefordulása biztosan döntő szerepű. Az én nemzedékem biológiai és politikai kamaszkora egybeesett a társadaloméval; innen indulásunk szenvedélyes önfeledtsége és ereje; s majd egyszer érdemes lesz továbbelemezni a váltakozást.

Gálfalvi György könyve az egymást-választottak hajdani csapata irodalomtörténetéhez ad kiváló képet. Az ötvenes évek közepétől induló gondolkodásfolyamat (addig változtathatatlan és mindenható alapelemek robbanásszerű újravizsgálásából fakadó), társadalmi-szellemi erő kereste a maga szóvivőit; az új, fölívívő áramlatok nem szállhattak üresen; mintha csak a csigavonalban ismét egy társadalmi-politikai-szellemi kamaszkor állapotába fordultunk volna, és törvényeszerű volt, hogy a nagyközösség „bioritmusának“ ez a föliramlása megtalálja, összeszedje a maga kamasz seregét. A közegellenállás legyőzhetőnek tűnt, bár létezett; mintha csak azért létezett volna, hogy a föl- és előreszáguldásban érezhető legyen a sebeség szele.

Az előző évjáratok — előző száguldások, gyorsajtások (közlekedési vétségeinek és baleseteinek) emlékeivel s azzal a büntudattal, amelyet csak az érez, aki tudja: a száguldásban is bekövetkezhet a tehetatlenség (a tehetatlenségi nyomtértek) — örömmel vagy irigyen figyelték fel az újakra. S akiben saját indulásának nosztalgijája önzetlenebb volt, az megkísérelt az újak mellé állni: edzőnek, közönségnek, krónikásnak legalább. Vagy legalább ajtónyitogatónak. (Hátha nekik, a fiataloknak jobban sikerül...)

A „második Forrás-nemzedék“ tagjai, a Gálfalvi-kötet interjúalanyai ma körülbelül 33—35 évesek.

Amikor indultak, 1963—1965-ben, az én „középnemzedékem“ volt pontosan ennyi idős.

Maradt-e a láz?

Az okos szerkesztő Gálfalvi György tudja, hogy valójában nem ez a kérdés. Már csak azért sem, mert az (itt is képletesen használt) „bioritmusok“ csillagállása sohasem azonos. A láz egyébként persze — a kötet szelleme szerint is — nemcsak belső állapot, hanem (főként) összefüggérendszer, önmeghatározás, viszonyulás. Túl a hangulati töltésen, feladatvállalás. *Nem a száguldás maga, hanem a közlekedés iránya, célja és rakománya.* A szolgálat erkölcsé.

A szabadsapat tagjai profikká lettek. Múltjuk van már — és veszítenivalójuk; jövőjük van már, tehát még inkább van veszítenivalójuk; életművük van, tehát minden szavuknak előzmény-szava is van; nemcsak egy kis, maguk választotta csapat a mérce és a közösség, hanem a teljes olvasótábor. (És arra is gondolniuk kell, hogy a mai GG-körösök ne vethessék a szemükre tizenöt év múltán a mai harmincvalahány éveseknek, hogy csak a sör-cehhet fizették.)

Maradt-e a láz?

Gálfalvi György élesen tudja, a csapatszellem nosztalgiáját nem azért kell idézni, mert a hajdani műhely közösségibb termelési módja, hangulata, bőremelege visszaállítható, s nem is csupán azért, mert a reá-emlékeztetés a legelkerülhetlenebb kiindulópont és összevetési alap; de azért igen, mert az elveszett paradicsom e színes reprodukcióin is kimutatható: mi maradt meg belőle. A sejték koptak, a máj nehezebben birkózik meg a szesszel, az ész jobban ismeri korlátait, a lélek rémültebben markolódik össze a veszélytől, a tapasztalat lebeszél némely gesztusról — jobb esetben a tettek lényege kedvéért; vesztit csáberejéből a látványos látszat, van már tekintélye a fontolva haladásnak is, a nekiveselkedés és az ugrás rögtönzés-teljesítményeinek helyébe az edzés-gyúrta készség műve lép, az igazmondás mámorából elillan minden nárcizmus, a költészetből pedig a pusztá szereplés; gáncs és dicséret súlya egyaránt viszonylagos immár, mert főként belülről kell tudni az igazat; már-már az is másodrendű, hogy mekkora maga a költő és mekkora fénylő árnyéka: a siker — s elsőrendűbb a közösségnek hajtott haszon, az építő cselekedet; olykor a költő a tett kedvéért lemond a versről is; az irodalmi diadalról a „szürke“ és jogosan elfelejthető menedzseri, a szervezői szolgálat javára. Ezen a távlaton a mellőzöttség-bántalmak leszorulnak a lap aljára. A költő olykor jobban örvend a szilágyozványi kórus feltámadásának, mint saját halhatatlanságának.

Végül is Gálfalvi György könyve kimondatlan tanulságaiban is arra a kérdésre felel — több, mint megnyugtató igennel —, hogy milyen lesz harmincnyeven év múlva nagy öregjeink csoportja...

A kép kiegészítendő.

Remek szociográfiai felmérés készülhetne a Gaál Gábor-kör (e nemzedék fémjelezte korszak) *nem íróvá* lett tagjainak felkutatásával és megszólaltatásával. Most és itt csak annyit, hogy a heti hatvan-száznegyven mindenféle szakmájú, szakú fiatal döntő többsége ott van ma a népművelés igaz kezdeményezői és vezetői között.

Persze, ehhez sajátos munkarendet, arcélt, hangulatot kellett kialakítania a körnek. Amely elég hosszú ideig, hogy pontosan mikortól, nem tudom, de hogy 63-ig, az biztos — gyenge önképzőkör sem volt. Havonta kétszer öreg dilettánsok és néhány diák gyűlt össze, szellemileg gyér, kényszeredett és unalmas találkozóra. Az *Utunk* két megbízottja vette akkor kézbe — és a kör hirtelen kitágult, kiöblösödött, megtelt programmal és távlattal, hatalmas szívóerővel vonzotta magához az értékeket. Körön kívül, vasárnapi és egésznapos látogatásra mentek közösen a Szervátiusz-műterembe, s Bartók és Bach zenéje, szobrok, emlékek, versek épültek életükbe örökre, a kert fáirol reggeli, ebéd és vacsora helyett leszedett szilva kék ízével együtt. De fontos volt, hogy a látogatás és előrelátható, törvényszerűen bekövetkező gyümölcseivel, a Szervátiusz-vasárnap ihlette versekből azután, külön köri ülésen, visszakínálhassák vendéglátóikat. Maximalista programja volt a GG-körnek.

A kötetben megütötte a szemem egy nyilatkozat. A rendkívül tehetséges fiatal költő és prózaíró szerint akkoriban senkitől sem kaptak legalább baráti útbaigazítást, senki nem tudott a fiatalok nyelvén szólni, nem figyelmeztetett senki a lehetséges veszélyekre, nincs, akinek, legalább most, utólag, restelkedve, igazat adhatna.

Lám, ahány szem, annyiféleképp igazítja ki a képet. Mert hiszen tanulságos és mai körvezetöket kötelezően meggondolkodtató, hogy a kör üléseire bírálökként, vitatársakként, elemzőkként, vitaindítókként, előadókként meghívott Csehi Gyula, Horváth István, Földes László, Nagy István vagy Gáll Ernő, Lászlóffy Aladár, Szilágyi Domokos, Szócs István, Jánosi János, Bajor Andor, Kányádi Sándor, Tóth Sándor, Bretter György, Rác Győző, Baróti Pál, Szilágyi Júlia, Láng Gusztáv, Bálint Tibor, Veress Zoltán, Fodor Sándor, Palocsay Zsigmond, Deák Tamás, Márki Zoltán, Kántor Lajos — akik közül sokan napokkal előre elolvasták a benyújtott kéziratokat, fölkészültek mondandóikra, mindezek tehát, ime, nem voltak képesek a kör tagjainak nyelvén szólni, baráti útbaigazítást sem adhattak, veszélyekre sem figyelmeztettek, és így a kör tagjai kizárólag egymásra szorultak. Okulni kell a tapasztalatból, hogy ezentúl jobban, maradandóbb emlékként élő hatással segíthessük a fiatalokat, mi, öregek: beleértve most már a „második Forrás-nemzedék” tagjait is, akik, ismétlem, ma annyi idősök, amennyi én akkor voltam... Ószintén és mélyen magunkba kell hát szállnunk, mert ez azt jelenti, hogy a jószándék, az elemző odafigyelés és talán a fölsoroltak közül nem egynek a mégiscsak kétségbevonhatatlan hozzáértése mit sem ért. Hiszen olyan fiatal költő is akadt, akinek teljes, a kiadónak Forrás-kötetre benyújtandó és a kör számára sokszorosított kéziratát vitatták meg a körön (vitaindító: Szócs István); súlyos hiba történnéhetett, ha ez az akkor fiatal költő, Király László, mit sem kapott a *leendő* kötetéről lezajlott több órás vitán, semmiféle baráti útbaigazítást; hogy az „idősebbek” közül nem szólt senki úgy, hogy utólag igazat lehessen adni neki... És a Király László kötetének megvitatása nem volt egyedi eset. Kiss János regénye (a Forrás-béli kiadás *előtti*) az *Igaz Szóban* jelent meg; a faluban, amelyből a regény ihletődött, éles összecsapásokat okozott. A kör az egész romániai magyar sajtót, számos jeles írónkat és a falu képviselőit is meghívta a több órás, magnószalagra vett vitára... Közösen nézték meg, a jó vita érdekében, *Az ember tragédiáját*, műfordító versenyt szerveztek, az *Előreben*, az *Igazságban* és az *Utunkban* megjelentek a kör oldalai, lezajlott a kollektív látogatás a bukaresti Nicolae Labiş-kör ülésén, volt közös gyűlés az Isac-körrel, találkozó az *Utunkkal*, az *Igaz Szóval*, az *Iffjúmunkással*, a kör képviselői hivatalosan részt vettek a diák-irodalmi körök Predealon szervezett országos tanácskozásán, meghívottakként részt vettek a GG-kör ülésén a marosvásárhelyi, enyedi, szatmári, szalontai, tordai és más irodalmi körök tagjai, kollektív, riport-célú üzemlátogatások színezték a kör életét — és így tovább.

Persze, kinek milyen — és mire érzékeny a memóriája.

1963-ban már 33 éves voltam, de máig sem felejtettem el, amit például ott Csehi Gyulától vagy Földes Lászlótól tanultam. A kör meghívására Csehi Gyula egyébként itt, százhusz fiatal előtt, hozta először nyilvánosságra első változatában *Hogyan nem szabad Marxot olvasni?* című, tizenhárom év múltán most a Kriterionnál megjelent tanulmányát; máig sem kaptam ennél súlyosabb baráti útbaigazítást, figyelmeztetést a reánk leselkedő veszélyekre — és ami a marxi esztétika dogmatikus meghamisításának leleplezését illeti, nem mondhatom, hogy nem tudok Csehi Gyulának (nemcsak most és nemcsak némi röstelkedéssel) igazat adni. Dehát persze, ez önkényes beállítása a tényeknek, mert a valóság, úgy látszik, az, hogy „senki sem akadt, aki a fiatalok nyelvén tudott volna beszélni”.

A romániai magyar irodalomban szétpergett csoport egyik-másik tagjának talán rossz tehát a közérzete. Elég általános indulatok (jó indulatok), szép tettekrekesz-ség, nekirugaszkodás kötötte össze őket; azaz: nem volt kidolgozott filozófiai, esztétikai vagy más programjuk, amely tartóssá tehetné volna összetartozásukat.

Amivel jöttek, azzal azonban tovább is mehettek: az induló írók sorából — az irodalomba. Illene azonban megvizsgálni, hogyan tartjuk (mindannyian!) számon egymást; az állandó újrafelfedezés, az írói sorsok nyomon követése, a fölfigyelés az elhallgatásra is, a szerkesztői ostromban, rendelésben jelentkező elvárás felelősége mindannyiunké.

Nekem is vannak nosztalgiáim.